

Noketaren higatzea Ortzaizen

La erosión del tuteo alocutivo femenino¹ *noketa* en Ortzaize

L'érosion du tutoiement allocutif féminin² *noketa* à Ortzaize

The erosion of female allocutive form of address³ *noketa* in Ortzaize

JAUNARENA MENDIONDO, Ana
Bordele Montaigne Unibertsitatea
ana.jaunarena@protonmail.com

DOI: <https://doi.org/10.59866/eia.v2025i70.319>

Jasotze-data: 2025/01/10

Behin-behineko onartze-data: 2025/05/27

Behin betiko onartze-data: 2025/07/15

Ortzaizeko (Nafarroa Beherea) noketaren erabilera eta haren higatzea aztertzea edo berderen azterketari hurbiltzea du xede lan honek⁴. Hain xuxen, 18 lekuko ortzaiztarrek osatu lagin bat abiapuntu harturik, bi ikuspegitarik atxiki zaio noketaren erabilerari. Alde batetik, morfologiaren ikuspegitik, bi adin-tartetako 10 lekukorengandik bildu nokako adizki alokutiboen belaunaldi batetik besterako aldakortasuna aztertu da eta noketaren higatzearen az-tarnak liratekeen zenbait aldaera aurkeztu dira. Bestetik, soziolinguistikaren ikuspegitik, informatzaile-sorta osoaren —hots, gazteek osatu hirugarren adin-tartea barne— noketare-kiko praktika eta ideologiaren lekukotasunen bilketa egin, eta halaber, horien adinaren ara-berako aldakortasuna deskribatu da. Izan ere, emaitzek erakutsi dute adin-tarte batetik besterat, i) noketaren erabilera gobernatzen duten aldagai soziolinguistikoek pisu ezberdina

¹ Gaztelaniaz beste gisa batez erranik: «tuteo de familiaridad o confianza en femenino».

² Frantsesez «forme d'adresse de familiarité au féminin» ere ezar liteke.

³ Ingelesez «familiar form of address in the feminine» itzulpenak ere balio izanen luke.

⁴ Irantzu Epelderen eta Beñat Muguruzaren zuzendaritzapean egin Master Amaierako Laneko ikerketa aurkeztu da, lerro handitan.

hartzen dutela, ii) erabilera-taldea hertsitzen dela, baina iii) balioztatze progresibo bat agertzen dela noketari buruzko ideologietan.

Gako-hitzak: noketa, hizkuntza-aldakortasuna, hizkuntza-tratamendua, aditzaren morfologia, hizkuntza-transmisioa, hiketa.

Este artículo tiene como objetivo analizar el uso y la erosión del tuteo alocutivo femenino *noketa* en Ortzaize, Baja Navarra. A partir de una base de datos constituida por 18 hablantes de esta localidad, el análisis del uso del tuteo *noketa* se articula en torno a dos ejes de estudio. Por un lado, desde una perspectiva morfológica, este trabajo se propone analizar la variación de las formas verbales alocutivas del *noketa* recogidas en boca de 10 informantes, y específicamente las variantes que atestiguarían su erosión. Por otro lado, desde una perspectiva sociolingüística, trata de dar cuenta de los testimonios del conjunto de informantes —incluida la generación joven— sobre sus prácticas e ideologías relacionadas con el tuteo *noketa*; así como de exponer su variación en función de la edad. De hecho, los resultados obtenidos indican que, de una generación a otra, i) la influencia ejercida por las variantes sociolingüísticas en el uso del *noketa* varía, ii) el ámbito de uso se reduce, pero iii) que se manifiesta una valoración progresiva del *noketa* en los discursos ideológicos.

Palabras clave: variación lingüística, formas de tratamiento, tuteo, morfología verbal, transmisión de lengua.

Cet article vise à présenter les grandes lignes du mémoire de recherche ayant pour objectif principal l'analyse de l'usage et de l'érosion du tutoiement allocutif féminin *noketa* à Ortzaize (Ossès), en Basse Navarre. À partir d'une base de données constituée auprès de 18 habitants de cette localité, l'analyse de l'usage du tutoiement *noketa* s'articule autour de deux axes d'étude. D'une part, d'un point de vue morphologique, ce travail analyse la variation des formes verbales allocutives du *noketa* collectées auprès de 10 locuteurs, et spécifiquement les variantes qui témoigneraient de son érosion. D'autre part, d'un point de vue sociolinguistique, il s'agit de rendre compte des témoignages de l'ensemble des informateurs —y compris de la jeune génération— concernant leurs pratiques et idéologies liées au tutoiement *noketa*; aussi, d'en exposer la variation en fonction de l'âge. En effet, les résultats obtenus indiquent que d'une génération à l'autre, i) l'influence exercée par les variantes sociolinguistiques sur l'usage du *noketa* varie, ii) le cercle d'usage diminue, mais iii) qu'une valorisation progressive du *noketa* se manifeste dans les discours idéologiques.

Mots-clés : variation linguistique, système d'adresse, tutoiement, morphologie verbale, transmission de la langue.

This fieldwork-based study seeks to analyse the use and more specially the decline of the female allocutive form of address *noketa* in Ortzaize, in Nafarroa Beherea (Lower Navarre). Based on a corpus made up of interviews with 18 residents of that place, the analysis of the use of the *noketa* familiar form of address hinges on two lines of research. On the one hand, from a morphological perspective, this work aims to analyse the variation of the verbal allocutive forms of the *noketa* collected from ten speakers, and specially the variants that would reflect its erosion. On the other hand, from a sociolinguistical point of view, the investigation plans on describing the accounts of practices and ideologies in relation to the *noketa* familiar form of address of the whole group of participants—including the younger generation—, and analysing their variation according to age. Indeed, the results obtained indicate that, from one generation to another, i) the influence exerted by sociolinguistic variants on the use of the *noketa* varies, ii) the usage domain narrows, but iii) that a gradual valorization of the *noketa* emerges in ideological discourses.

Keywords: linguistic variation, system of address, familiar form of address, verb morphology, language transmission.

JAUNARENA, Ana (2025). «The erosion of female allocutive form of address *noketa* in Ortzaize», *Euskera Ikerketa Aldizkaria* 70 (2): 125-165.

1. Atarikoa
2. Kuadro teorikoa eta aitzindariak
 - 2.1 Hiketaz bi hitz
 - 2.2 Noketaren higatzeaz
3. Protokolo metodologikoa
 - 3.1 Helburuak
 - 3.2 Metodologia
 - 3.2.1 Berriemaileak
 - 3.2.2 Datu-bilketa
4. Bildu emaitzak
 - 4.1 Noketaren higatzea ikuspegi morfologiko-linguistikotik
 - 4.1.1 Ortzaizeko noketa aldakortasunetik
 - 4.1.2 Noketaren higatzearen aztarna zenbait
 - a) Forma hibridoak
 - b) Nokako atzizki pleonastikoak
 - c) Neutroa saihesbide
 - d) Toka abiapuntu
 - 4.2 Noketa soziolinguistikatik: erabileraren higatzea eta ideologien xerka
 - 4.2.1 Noketaren erabileraren higatzea: nokari-taldearen eta aldagaien aldaketa
 - 4.2.2 Indiferentziatik arrangura eta dolurat belaunez belaun: noketari atxikitako ideologien garapena
5. Ondorioak eta eztabaida

Bibliografia

1. Atarikoa

Ez dateke gutarik nehor euskara —hizkuntza oro bezala— aldatzen dela ez dakienik. Aldaera linguistikoak jin, joan... olde historiko eta soziokulturalen araberrako etengabeko mugimenduan da hizkuntza, eta are gehiago, naski, egoera diglosikoan. Lan honetan, higatzen ari den ezaugarri hori dugu jomugan: noketa. «Hi» izenordaina eta generoaren araberrako bereizketa oinarri dituen hika tratamendu informalaren parte da; emazteei noka ari ohi zaie, gizonari, aldiz, toka. Izan ere, ezagun da azken hamarkada hauetan hiketa edo hitanoaren erabilera ttipituz doala, zuketaren alde. Gainera, hitanoan berean gehien bizirauten duena toketa da; hau da, hitanotik gelditzen den gutia gizonari zuzendu eleatarat zokoratzen ari da. Lan honek, beraz, euskarazko tratamenduen uniformizazioaren ondorioak gehien pairatzen dituzkeen eta galzorian den noketari arreta eman nahi dio, noketa guti ikertua izan den ingurunean: Ipar Euskal Herrian.

Hain xuxen, lagin bat abiapuntu harturik, «noketaren higatzea» bi ikuspegitarik lantzea dugu xede, adina ardatz, hala hizkuntzaren barnetik nola kanpotik; zehazkiago, ikuspegi morfologikotik, hau da, bi adin-tartetako lekukoen nokako adizkien aldakortasuna neurtuz, eta ikuspegi soziolinguistikotik, hots, lekukoek noketari buruz dituzten praktikak eta diskurtsoak aztertuz. Alor-lanean oinarriturik, Ortzaize herriko noketa dugu aztertze-gunea.

Ortzaize, antzina *Urzaiz*, Baxenabarreko⁵ atariko herria da, Baigura eta Larla mendien hegalean artean babestua eta Errobi ibaiak eta Laka errekek zeharkatua. Ortzaizeko ibar eponimoan kokatua da, hori gainerat Arroza eta Bidarra herriei osaturik. Zuzenki ala zeharka egin aitzineko ikerketa deskriptiboei esker, zenbait ezagutza ditugu Ortzaizeko mintzoaz. Haren sailkapen dialektologikoari dagokionez, L.L. Bonaparteren arabera «mendebaldeko behe-nafarrera» genuke, eta zehazkiago «Baigorriko azpieuskalkia»; K. Zuazoren sailkapen berriagoari jarraikiz, aldiz, nafar-lapurtera, mendebaldeko azpieuskalkiko Baigorriko azpimultzokoa (Zuazo 1998). Or-

⁵ «Nafarroa Beherea» izendapen ofizialaren ordeiz, «Baxenabarre» alonimoa erabiliko dugu artikulu honetan.

tzaize inguruko adizki alokutiboen berri ere badugu; P. Irizarren kargupean Artolak (Irizar 1999) bertan —eta Bidarrain, Arrosan, Baigorriin, Bankan, Urepelen eta Alduden— bildu flexioak eskura ditugu, batetik, eta Zuazok Ortzaize eta Baigorriko ibarretako euskarari eskaini monografiarako bildu adizki alokutiboak (Zuazo 2021), bestetik. Bizkitartean, batak bilketa-lana indikatiborat mugatu izanki, eta besteak adizkiak Bankan bildurik, corpusa osatzekoa zen.

Ikerketaren nondik norakoak aurkezturik, honako egitura segituko du artikulua: lehenik lana kokatu den koadro teorikoa laburki azalduko da lan aitzindarien berri emanez, ondotik bi aldetako emaitzak aurkeztuko dira, erran nahi baita, ikuspegi morfologikokoak eta ikuspegi soziolinguistikokoak; eta azkenik, ikerlanetik atera ondorio nagusiak plazaratuko dira, eztabaidarako puntuak irekiz.

2. Koadro teorikoa eta aitzindariak

2.1 Hiketaz bi hitz

Hiketari zenbait ikerketa eskaini zaizkio azken urteotan. Xehetasun teoriko espezifikoez sartu gabe, zehatz dezagun euskararen berezitasuna den funtsezko ezaugarri gramatikala duela hitanoak: alokutibotasuna (Bottineau eta Roulland 2007). Hau da, solaskidea perpauseko argumentu izan gabe ere haren txertatzea aditz laguntzailearen barnean (Euskaltzaindia 1997: 387). «Hi» argumentuaren edo mintzalagunaren generoa adierazten da *-n* edo *-na-* (noka) eta *-k* edo *-a-* (toka) morfemen bidez. Ikus bedi norakako adibide hau argigarri gisa:

- a. Ekhi **jin** *da* Jenofaren xerka.
- b. Ekhi **jin** **dun** Jenofaren xerka.

Bi perpausek NOR saileko komunztadura dute, eduki semantiko bera dute, baina Azkuek esplika lezakeen gisan (2000: 14), bigarrenak —forma alokutibodunak— Ekhi jin dela errateaz gain, hiztunak solaskidea ere go-goan duela adierazten du. Hau da: *jin dun* + *hirekin ari naun*.

Arauzkoak dira forma alokutiboak hika mintzatzean, euskalkien araberrako muga sintaktikoak tartean (Alberdi 1996; Aurrekoetxea 1994; Lafon 1999 [1959]; Oihartzabal 1993; Rebuschi 1984); izan ere, adierazpen-perpau nagusietan soilik erabiltzen dira alokutiboak literatura-tradizio landuan (Alberdi 1996: 294).

Tratamendu horren erabilerari datxikola, ez da arau soziopragmatiko idatzirik; erabilera aldakorra izanki, neke da irizpide zehatzen definitzea, baina joera nagusiak ageri dira (Muguruza eta Bereziartua 2020). Hain xuxen, Alberdik, konparazione, aldagai soziolinguistikoko hauek aipatu ditu (1993: 434): gaia (hizketa-gaia), testuingurua, adina, belaunaldia, sexua (generoa), senidetasun-maila, dialektoa, talde-kidetasuna, aginpidea (legal edo politikoa), elkartasun psikologikoa eta ohitura: «harremana nola hasi, hala segi» (1993: 437). Horietaz gain, Lafittek azaldu zuen izaeraz «koska» ala «entterka» izateak, erran nahi baita, izaeraz edo jitez barnerakoia ala kanporakoia izateak baldintza lezakeela hitanoaren erabilera (1977). Historikoki Euskal Herri osoan mintzatu izan da toka eta noka, eta garai guzietan (Oihartzabal 1993; Rebuschi 1981). Bizkitartean, erabilera beheiti joan da historiaren gostuz, zaluago edo emekiago eskualdearen arabera. Ttipitze horren giblean hainbat faktore gurutzatzen direla erakutsi dute hainbat egilek (Alberdi 1993, 1996, 2018; Beitia 2017; Etxeberria 2001; Coyos 2006; Legorburu 2018; Muguruza eta Bereziartua 2020): euskararen galera bera, alokutiboaren morfologiaren nekezia, euskara batuaren presentziaren igaitea edo haztea, edota hiketaren ospe eta konnotazio txarrak, besteak beste, baserritartasunari edota heziketa-eskasari lotuak.

Halarik ere, hiketari esleitu izan ohi zaizkion konnotazio txarrez gain, azken urteetako Gipuzkoako ikerketa kualitatibo zenbaitek erakutsi dute hiketaren inguruko ideologiak aldatuz doazela eta gazteen belaunaldiak «paradigma berri» bat marka lezakeela (Legorburu 2018: 130); izan ere, hiketa aitzineko belaunaldiek baino gehiago baloratzen dute oraingoek, artetan beren artean prestigioa lortzeraino (Alberdi-Zumeta 2019; Beitia 2017; Ozaita 2014).

2.2 Noketaren hingatzeaz

Dena den, erabileran, paradigma femeninoa da galtzaile handiena, toke-tak baino gainbehera are drastikoagoa bizi baitu azken hamarkadetan no-ke-tak, eta desagertzekotan datekeela uste dute zenbait ikerlarik (Alberdi 1993; Etxeberria 2003). Hain xuxen, generoa egiazko alde bat sortzen duen faktore konstantea da, hitanoaren bultzatzaile edo oztopatzaile nagusi (Be-reziartua eta Muguruza 2021, 2024; Etxeberria 2003; Legorburu 2018; Mu-guruza, Bereziartua eta Etxeberria 2020; Muguruza eta Bereziartua 2020). Genero-ezberdintasunei so egin dieten —Hego Euskal Herriko— azterketa kuantitatibo guziek ondorioztatu dute, hika mintzo direnak eskuarki gizonei zuzentzen diren gizonak direla, eta toketa eta noketaren erabileren arteko alde hori handitu baizik ez dela egin azken hamarkadetan (Azkue 2000; Aztiker Soziologia Ikergunea 2021; Bereziartua eta Muguruza 2021). Eus-kalkika behatuz gero, Alberdiren arabera (1996: 367), toketa eta noketaren arteko desoreka edo beherakada muturretako euskalkietan ageri da beste nehon baino garbiago, hau da, bizkaieran, mendebaldeko zein ekialdeko behe-nafarreretan eta zubereran⁶.

Izan ere, hiketak erranahi ezberdinak ditu gizonak ala emazteak erabili; gizonen ahoan elkartasuna, anaitasuna eta konfiantza isla litzake; emaztee-nean, aldiz, zarpailtasuna, errespeturik eza. Horrenbestez, jendeak hiketari eratxikitzen dizkion balio horiek tradizioz hobeki joan dirateke maskulini-tatearekin (Etxeberria 2001; Legorburu 2018). Gainera, emazteek presti-gioa duten aldaeren alde gehiago egiten dutela defendatu dute egile zenbai-tek (Trudgill 1972; Lakoff 2004 [1975]; Romaine 2008). Hara, beraz, noketaren transmisio-etena lagundu duketen zenbait faktore.

Bestaldetik, noketaren hingatzea adizkietan berean ere islatzen dela leku-kotu dute ikerlariek. Konparazione, neskei geroz eta gehiago toka mintza-tzen zaie (Azkue 2000; Ozaita 2014), eta Elustondo eta Epeldek (2023) *axtu in xitxaiaikenan* ‘ahaztu egin zitzaidan’ (toketaren gainean noketa) bezala-ko forma hibrido andana bat bildu dute Gipuzkoan.

⁶ Kontuan har bedi gainera datu horiek 1990eko hamarkadakoak direla: litekeena da artean hi-gadura azkartu izana.

Hona, beraz, lerro handitan, zer koadro teoriko eta akademikotan kokatzen den ikerlana. Testuingurua argiturik, segidan plazaratuko ditugu lan honen helburuak.

3. Protokolo metodologikoa

3.1 Helburuak

Aitzineko lanek beste testuinguru batzuetan nokako formak higatzeko bidean direla erakutsi digute. Beraz, Ortzaizeko errealitate soziolinguistikoa⁷ eta herrian gelditzen diren noka-erabiltzaile edo nokari⁸ kopuru arras murrizta kontuan harturik, gure abiapuntua bertako noketa ere higatzen ari dela egiaztatzea izan da, edo bederen noketaren higatzearen zantzu batzuk agertuko zitzaizkigula baieztatzea. Horrez gain, Artolak (Irizar 1999) 90eko hamarkadan hiru lekukorengandik bildu zituen formetarik landa, nehor ez ibili izanik Ortzaizeko forma alokutiboen jasotzen, aldakortasuna atzemenen genuelako duda guti genuen.

Ondorioz, lan honen helburu nagusia Ortzaizeko noketaren higatzea aztertzea edo bederen hari hurbilpen bat egitea da. Baina ikerketak beste helburu espezifiko hauek ere izan ditu:

- Ortzaizen galbidean den noketaren corpora osatzea;
- Herriko bi adin-tarteren nokako mintzoen arteko aldakortasuna iker-tzea, hots, adina ardatz, noketaren higatzea ikuspegi morfologikotik aztertzea;
- Forma-bilketatik haratago joan eta noketaren higatzea ikuspegi sozio-linguistikotik aztertzea, hain xuxen:

⁷ Gaur egun, Ortzaizen zehazki zenbat jende euskaraz ari den ezin erran, ez baita errolda soziolinguistikoko berezirik eginik. Baina eremu handiagoa aztertu duen azken Inkesta Soziolinguistikoa (EEP, Eusko Jaurlaritza eta Nafarroako Gobernua 2023) gutienez ideia bat eman liezaguke: Baxenabarreko eta Zuberoako % 47,5ek baizik ez du hizkuntza-gaitasuna euskaraz.

⁸ «Nokari» terminoa hautatu dugu noka ari diren hiztunen izendatzeko, hiztun bati *zukari* terminoa aditu ondotik. Analogiaz menturatu gara, beraz, gurera ekartzerat, izendapena erraztuko duelakoan. Kontu bera «tokari» izendapenaz.

- a) Ortzaizeko lekuko-sorta horren noketaren erabilera-taldearen garapena deskribatzea;
- b) Noketari atxikitzen zaizkion ideologiaren garapena aztertzea.

Hain xuxen, forma-bilketa «soiletik» haratago joan nahi izan dugu, noketaren higatze horrekin lotura ukan lezaketen lekukoen praktikak eta diskurtsoak jasoz; alegia, higatze horren giblean izan litezkeen arrazoiei buruz hurbildu nahi izan dugu. Bizkitartean, horrek ez du erran nahi Ortzaizeko noketaren gainbeheraren zergatia ezagutarazterat jin garenik. Izan ere, uste dugu azalpen bakarrari ihes egiten dion fenomeno konplexu eta multifaktoriala dela. Horregatik, gaiari soziolinguistikatik heltzean, noketaren erabileraren higatzearen deskribapen baten ematea dugu helburu.

3.2 Metodologia

3.2.1 Berriemaileak

Metodologia experimentalari jarraikiz, guhaurek alor-lanean ibiliz osatu dugu ikerketa honi mamia ematen dion corpusa. Tokiko berriemaileengana jo dugu, eta orotarar 18 lekukoren parte-hartzeari esker ondu dugu ikerketa. Noketaren erabileraren aldakortasuna aztertzea baikenuen xede, hiru adin-tartetakoak dira 18 informatzaile horiek. Edozein aurkezpenetan sartu aitzin, on da berebiziko garrantzia duen xehetasun baten ematea: ez dugu 60 urtetik peko ortzaiztarretarik bihirik atzeman noka ari denik. Honenbestez, ikerketa hori alderdi morfologikotik⁹ ontzeko, 60 urtetik goitiko 10 nokarirekin aritu gara, bi adin-tartetan banaturik: 5 nokari 60 urtetik goitikoetan, horietarik lau emazte eta gizon bat, eta 5 nokari 75 urtetik goitikoetan, horietarik ere lau emazte eta gizon bat.

Alderdi soziolinguistikoan, aldiz, aipatu nokari horiei bi emazte gehitzeaz gain, hirugarren adin-tarte bat ere sartu dugu. Nahiz ez dugun atzeman noka ari den gazterik, horiei ere boza eman nahi izan diegu, erabileraren lekuko direnez gero, gaiari buruz dituzten uste eta balioak biltzeko. Gainera,

⁹ Gure lanean zehar, zenbait alderdi morfofonologiaren esparrutik ere landu behar izan ditugu.

beren pertzepzioak eta noketaren erabilpenik eza bera, noketaren erabilera-
ren aldakortasunaren parte dira. Beraz, 24-35 urte bitarteko 6 gazterekin
aritu gara, horietarik toka ari diren 3 mutiko eta ez toka ez noka ari ez diren
3 neskarekin.

1. taula. Berriemaileen banaketa

3. ADIN-TARTEA: 24-35 urte	2. ADIN-TARTEA: + 60 urte	1. ADIN-TARTEA: + 75 urte
auzoak ● MARGA24 ● MAPE25	auzoak ● TEIN61 ● ANIN67	auzoak ● MAGA92 ● MAIR89
lagunak ● BIXI26 ● TXOXU24	ahizpak ● JAIB66 ● MAIB68	lagunak ● AMLA88 ● AMLAH75
lagunak ● ELHE28 ● XANIN35	lagunak ● JEGA62	lagunak ● MALAH70 ● BEBI75
		auzoak ● MAETX83

- Alderdi morfonologikoan zein soziolinguistikoan parte hartu dutenak (10).
- Alderdi soziolinguistikoan soilik parte hartu dutenak (8).

Iturria: Guhaurek egina.

Berriemaileen hautaketarako, funtsezko irizpide hauek ukan ditugu ar-
datz: egunerokoan euskaraz aritzea, noka mintzatzea¹⁰, Ortzaizen sortua eta
hazia izatea eta Ortzaizen edo gehienez inguru-herrietan bizi izatea. Alabai-
na, hiztunak hautatu aitzin atzeman behar baitira, Milroyk (1980) prakti-
kan eman zuen «elur bola efektua» edo «lagunaren laguna» deitu teknika
erabili dugu gure laguntzeko prest litezkeen nokarien atzemateko. Zehatz
dezagun uste baino nekeago izan dela berriemaile-sortaren osatzea. Anitz

¹⁰ Bistan denez, irizpide hori noka ari diren heldu eta adinetakoei aplikatu zaie, ez gazteei.

genituen oztopoak: nokari kopuru arras murrizta (uste genuen baino murriztagoa), herriaren erdalduntzea, eta datu-bilketarako egingarritasuna¹¹.

3.2.2 *Datu-bilketa*

Bi metodoren bidez osatu dugu gure corpusa: bai elizitazio bidez, gure ikerketara bideratzeko, bai mintzo librearen bidez, espontaneoki ateratzen diren adizkiak eta gogoetak biltzeko. Alde batetik, elizitazioari datxikola, ikergaia bi alderditarik lantzeko pario egin dugunez, erran nahi baita, hala hizkuntzaren azterketatik nola alderdi soziolinguistikotik, bi galdetegi mota sortu ditugu datu elizitatuen biltzeko.

Alde batetik, nokako adizki alokutiboen paradigmak muntatzeko galde-sorta bat sortu dugu, morfologiari emana. Orotarat, 308 forma biltzeko egin da. Izan ere, aldaera fonetiko nahiz morfologikoak alde batera utzirik, 286 forma bildu ditugu 1. adin-tartean, eta 284 2. adin-tartean. Galde-sortaren osatzeko, Elustondo eta Epeldek (2023) Oztibarreko nokako formen biltzeko baliatu galdetegian oinarritu gara, egin ahala Ortzaizeko mintzorat ekarriz eta gaiak eta erranaldiak pixka bat aldatuz, gure berriemai-leengandik ahal bezain hurbil izateko.

Bestalde, hitzunei nokako adizkiak biltzeaz gain, beren hizkuntza-praktikei eta bereziki toketa eta noketaren erabilpenari buruz dituzten jarrerak eta ideologiak ere bildu nahi izan ditugu, azterketa kualitatiboaren egiteko. Horretarako, elkarrizketa erdi-gidatuak egin ditugu, guk sortu galdetegi glotobiografiko¹² baten laguntzaz, erran nahi baita, hizkuntza ardatz duten narrazio biografikoak biltzeko galdetegia baliatuz. Legorburuk (2018) bere

¹¹ Aldi guziz bi pertsona atzeman beharra, adinekoa izatea nahi genuen, eta preseski adinarekin ariketaren egiteko trenpu onean izan beharra, hitzun-sortaren osatzea dorpetu duten irizpideak izan dira.

¹² Kasares (2014) lanetik hartu dugu termino hori. Izan ere, haren definizioa gure xedearekin ontsa ezkontzen dela iruditu zaigu. Halaxe dio: «Glottobiografiak izaera dinamiko-diakronikoa duten narrazio biografikoak direnez gero, hizkuntza ordezkapen eta berreskurapen egoerak aztertzeko bereziki baliagarriak suerta daitezke. [...] Glottobiografiek subjektuen bizitzan inguruabarrak eta bilakaerak bildu dituzte hizkuntzekin eratu dituzten harreman-loturetan ardazturik. Mintzai-

MALerako sortu galdetegia inspirazio-iturritzat hartu dugu, ondotik gurerat ekartzeko. Hain xuxen, hark bezala, berriemaileak profil ezberdinekoak direla kontuan hartu dugu, hiru adin-tarte direla gogoan hartuz, gazteenean (24-35) batere nokaririk gabe, eta horien artean ere profil ezberdinak direla, mutikoak, neskak ez bezala, toka ari baitira. Ondorioz, hiru galde-sorta sortu ditugu: lehena nokariei zuzendua, erran nahi baita 1. eta 2. adin-tarteetakoei¹³, bigarrena 3. adin-tarteko mutiko gazte tokariei, eta hirugarrena azken adin-tarte horretako neskei zuzendua, zukari eksklusiboki direnei.

Datu-bilketa hiztunen etxeetan gauzatu ahal izan dugu 2024ko neguan, bi hilabetez. Denbora-tarte horretan elkarrizketatzailea Ortzaizen berean bizi izan da, arrunt murgildurik, egun guziz laguntzeko prest ateak gozoki irekitzen zizkiguten lekukoengana etxez etxe aiseago ibiltzeko. Haien sukaldeetan aritu gara, testuinguru informalean. Baldintza horiek arras baliagarriak izan dira, konfiantzazko eta usaiako tokian izanki, naski eguneroko mintzo naturala baliarazten lagundu baititu. Caminok dioen gisan, «informatzailearen etxea dialektoaren ingurunerik jatorrizkoena da» (2009: 300). Berriemaileen baimenarekin, elkarrizketa oro grabatu dugu Tascam DR-05X grabagailuaren bidez. Orotarat, 45 oren eta 10 minutu grabatu ditugu.

Informazioen biltzeko, hiztunak sistematikoki binaka plantatu ditugu¹⁴, eta elkartze bakoitz, bi galdetegiak konbinatu ditugu. Hara nola eraman dugun ariketa: galdegin diogu nokari bakoitzari parean zuen solaskideari, zein nari noka ari baitzaio, guk bota erranaldi bat errepika ziezaion, hari mintzo ohi zaion moldean, hots, noka. Azterketa kualitatiborako, adizki-bilketarako konfigurazio berbera baliatu dugu, hau da, hiztunak binaka atxikiz. Hain xuxen, *dyadic interviews* deitukoak (Morgan eta beste 2016) eraman ditugu.

rekiko atxikidura horiek ezagutzeak hiztunek beren umeen hizkuntza-sozializazioaren aitzinean izan dituzten jokaera, jarrera eta estrategietan arakatzeko bide eman dit» (Kasares 2014: 116).

¹³ Oraindik goiti, 1. adin-tartekoak «adinetakoak» izendatuko ditugu, 2. adin-tartekoak, «hel-duak» eta 3.ekoak, «gazteak».

¹⁴ Berriemaileen banaketari doakion taulan, kako zuzenez adierazirik, ikus bitez bikoteak, eta kideak elkari lotzen dituzten harreman motak. Ikusiko den gisan, adin-tarte bakoitzetik lekuko bat, bi bikote ezberdinetako kide izan da (MAIR89 lehenetik eta MAIB68 bigarrenetik), batean nokari gisa eta bestean «noka-jasotzaile» gisa.

Datu-prozesaketa ezberdina baliatu dugu corpus batetik besterat; hau da, corpus mota ezberdina izateak beharturik, ez dugu metodologia bera segitu bildu adizkiak eta noketaren erabilerari buruzko lekukotasunak lantzeko. Lehenari dagokionez, jaso forma alokutibo guziak, aldaerak barne, zegozkien aldi eta argumentuen arabera tauletan bateratu eta agerrarazi ditugu, adin-tartearen arabera bereizirik; 1. adin-tartekoen paradigmatik alde batetik, eta 2. adin-tartekoenak bestetik. Antolaera bateratu horri esker, aiseago aztertu ahal izan dugu belaunaldi batetik besterako aldakortasun morfologikoa. Aldi berean, Artolak (Irizar 1999) eta Zuazok (2021) osatu paradigmatik begipean genituen erreferentzia gisa, indikatibozko adizkiendako segurik. Gainbegirada horri esker, adin-tarte bateko paradigmatik bestetarako aldaerak eta joera konbergenteak identifikatu ahal izan ditugu, ondotik horien interpretatzeko. Horrez gain, elizitazio-denborako grabaketak eskura izan ditugu forma zenbaiti buruz ukan genitzakeen duden argitzeke.

Bigarren corpusaren lantzeko, galdetegi glotobiografikoen arabera el-karrizketa erdi-gidatuak transkribatu ditugu, RS28H-USB pedalaren laguntzaz. Orotara, 14 orenetako grabaketa transkribatu dugu. Behin dena papereaturik, «eduki kualitatibo analisia»ren metodologia erabili dugu datu kualitatiboen zentzua sistematikoki deskribatzeko, pasarteak elkarren segidan *coding frame* izeneko txantiloiko kategoria ezberdinetarat egokituz (Schreier 2014).

4. Bildu emaitzak

Ikerketa kokaturik, datu-bilketan jaso emaitzak ezagutaraztea datorkigu.

4.1 Noketaren higitzea ikuspegi morfologiko-linguistikotik

4.1.1 Ortzaizko noketa aldakortasunetik

Lehenik, noketaren higitzea hizkuntzaren barnetik aztergai izan dugu. Higaduraren menturazko zantzuak identifikatzeko, lehen urratsa corpusa

eta adizki-paradigmak osatzea izan da. Horien kopuruagatik eta luzeragatik, artikulua honetan ez ditugu paradigmak sartuko: horiei behako bat emateko interesa duenak zuzenean MALerat¹⁵ jo beza.

Izan ere, adizki-paradigmak osatzeak Ortzaizeko noketari buruzko zenbait ezaugarri dialektal argitan eman dizkigu, eta horien deskribapen ttipi baten egiteko parada eskaini digu. Bi ezaugarri aipagarriak lirateke:

a) Alde batetik, ikusi dugu, NOR 2. p. sg. delarik (*hi*), aditz nagusiaren puntan sudurkari bat (gehienetan *-n*) edo albokari bat delarik, metatesi bat ekoizten dela sistematikoki; *joan* + *hiz* > *joaintz*; *jiten* + *hiz* > *jiteintz* > *ahal* + *hiz* > *ahaintz*.

b) Bestetik, aldi eta modu datibodun guzietako paradigmek 1. p. datibo-ko *-e-* bokal «ortzaiztarra» agerrarazi dute. Ikus bitez, konparazione, bildu adizki hauek: *zētan* ‘zaidan’; *dētan* ‘didan’; *hētan* ‘hidan’; *emetan* ‘emaidan’. Morfema horren izaera ortzaiztarra lekukotu zuen Zuazok (2021: 69): «Ortzaize ibarrean datiboa “niri” denean, *zeta* “zait” eta *zēzta* “zaizkit” esaten da». Baigorri aldiz, *zaut/zaat* adi daitezke, eta Alduden/Urepelen, *zait* ere bai (Irizar 1999; Camino 2004; Zuazo 2021; Urreizti 2023). Hots, Ortzaizeko eztabadan¹⁶ entzuten den lokalismo bera gardenki ageri da Ortzaizeko noketan, bai adinetakoen artean, bai helduen artean.

c) Haatik, badira adin-tarte batetik besterat aldatzen diren zenbait xehe-tasun. Deigarrien artean, aipa genezake, alde batetik, berrikuntza den itxurako aldaera bat, 2. adin-tartekoek ekoiztua, aldi eta modu gehienetan: *i* bokala gehitzea 2. p. ergatiboari dagokion *h-* morfemari. Ikus bitez, hain zuzen:

¹⁵ Kontsultagai: [https://www.euskaltzaindia.eus/dok/mintzola/Jaunarena_Ana_MAL_Noketaren_hingatzea_Ortzaizen.pdf].

¹⁶ «Eztabada» erraten zaio euskararen tratamendu ez-alokutiboari, hots, zukari. Gogoan har dezagun, halere, zuka (eta xuka) alokutiboko tratamendua ere badugula ekialdeko euskalkietan: *alaba jin duzu* (eta *alaba jin duxu*).

2. taula. *i*- bokala gehitzea

1. adin-tartea (adinetakoak)	2. adin-tartea (helduak)	Aldaera estandarra
<i>hut</i>	<i>hiut</i>	<i>haut</i>
<i>hakon</i>	<i>hiakon</i>	<i>hion</i>
<i>heztan</i>	<i>hieztan</i>	<i>hizkidan</i>
<i>bahakiin</i>	<i>bahiakiin</i>	<i>bahekien</i>

Iturria: Guhaurek jaso datuak.

Hipotesizat har liteke, Iparraldean azken hatsa botatzen ari den hasperenari (Oñederra, Jauregi eta Epelde 2014; Jauregi eta Epelde 2013) lotua litekeela aldaera hori; izan ere, *i* bokalak hasperenak baino indar artikulatario ttipiagoa galdegiten duelakoan, izan liteke haren ordain gisa disimilazio funtzio bat betetzea.

d) Bestetik, beste aldaketa bat agertu zaigu Ortzaizeko nokako formetan: *-n* morfema alokutiboaren soiltzea ergatiboa 1. p. pl. (*gu*) delarik 2. adin-tartean. Izan ere, adinetakoek solaskideari doakion *-n* morfema alokutiboa sistematikoki bikoizten dute, aldi eta modu guzietan, adizki analitiko nahiz sintetikoetan. Helduek, aldiz, bikoizketa hori ez dute ekoizten, marka alokutibo bakarra ahoskatzen dute¹⁷. Ikus bitez, konparazione:

¹⁷ Oro har mintzo gordetzaila erakutsi duen JEGAZ62 da salbuespena, berak bikoizketari eusten baitio.

3. taula. -n soiltzea

1. adin-tartea (adinetakoak)	2. adin-tartea (helduak)	Aldaera estandarra
<i>dina<u>u</u></i>	<i>dinau</i>	<i>dinagu</i>
<i>tina<u>u</u></i>	<i>tinau</i>	<i>ditinagu</i>
<i>dena<u>u</u>, dauna<u>u</u></i>	<i>denau, dainau</i>	<i>dinagu</i>
<i>deztenu<u>u</u>, dauzkin<u>u</u></i>	<i>deztenu, dauzkinu</i>	<i>dizkinagu</i>
<i>badakina<u>u</u></i>	<i>badakinu</i>	<i>bazekinagu</i>
<i>diken<u>u</u></i>	<i>dikenau</i>	‘guk-hura’ (modalitate epistemikoa)

Iturria: Guhaurek jaso datuak.

Izan ere, morfema alokutiboaren soiltze horrek berri itxura du, 90eko hamarkadaren bukaeran Artolak (Irizar 1999) Ortzaizen morfema-bikoizketarekikoak baizik ez baitzituen bildu 1. p. pl. ergatiboarekiko formetan¹⁸, eta gainera ez Ortzaizen bakarrik, baita Lapurdin ere: Ezpeletan *dainau* ‘dinagu’ (1999: 292) edota Mugerren *zakonau* ‘zionagu’ (1999: 229), adibidez. Helduengandik bildu ditugun formak, haatik, nehon ez ditugu leku-koturik atzeman Baxenabarren, Artolaren bilketa-lanean bederen. Orduan, alokutiboari dagokion lokalismo berri baten galera genuke hor.

Bizkitartean, adin-tarte batetik besterako nokako mintzoan ikusi aldaketa horiek aldakortasun orokor baten parte baizik ez dirateke; ez dirateke noketaren higadura markak. Bada, koherentzia linguistikoa edo gramatika-la ez dute tratatzen, hau da, ontsalaz ez dute noketari edo alokutibotasunari loturiko irregulartasun edo «huts» morfosintaktikorik aurkezten. Horregatik, Ortzaizeko noketaren aldakortasun orokorraren parte gisa uler ditzakegu.

¹⁸ Gisa bereko formak bildu zituen tokako adizkietan: *diauk* ‘diagu’, *tiauk* ‘ditiagu’, *deaik* ‘diagu’, *dakeauk* ‘zioagu’, *deeiak* ‘zieagu’, etab.

4.1.2 *Noketaren higatzearen aztarna zenbait*

Hala ere, gorago aipaturikoez gain, gure ustez noketaren degradazio-prozesuari lotuak liratekeen hainbat aldaera bildu ditugu helduen ekoizpenetan. Izan ere, lau fenomeno identifikatu ditugu:

A) FORMA HIBRIDOAK

Hiru gisatako forma hibrido guti batzuk altxatu ditugu: alde batetik, tokako eta nokako morfemak nahastekatuak dituzten formak, bestetik, zuka-koak eta nokakoak gainjarriak dituztenak, eta azkenik, eztabada eta noka-koak nahasten dituztenak.

• *to/no*

Gogoan ibil dezagun, atal teorikoan esplikatu bezala, Aiztondon eta Zaldibian zernahi *to/no* forma hibrido jaso zituztela Epelde eta Elustondok (2023: 180), hau da, tokako formen gainean morfema femeninoak ezarririkoak. Gisa horietarikoak ditugu, adibidez: *Aztu in xitxaiakenan* ‘ahaztu egin zitzaidanan’ (toketaren gainean noketa). Egile gipuzkoarrek halako forma hibrido parrasta bat bildu bazuten ere, guk bakarra jaso dugu, lekuko bakar-rerengandik: *detakenan* ‘didan’ (toketaren gainean noketa). Formak argi uzten du Ortzaizeko oinarrizko tokako *detak* adizkiari morfema femeninoa gehitu diola lekukoak, hau da, toketatik pentsatuz atera duela nokako forma. Halarik ere, hori behin baizik ez diogu aditu, eta gainera ariketa nekea izan daitekeen elizitazioan. Dena den, ‘hik niri hura’ argumentudun orainaldiko adizki ohiko horrek durduza sortzea espero ez izanik, nahiz agian elizitazio ariketak sor lezakeen presioak eragina izan, noketaren gainbeheraren zantzu baten erakusle litzateke halako forma hibrido baten ateratzea, argitan ematen baitu toketa dela lekuko horren gramatikan nagusi, eta beraz, nokako formak toketatik eraikitzen dituela. Aitzina, ez litzateke harritzekoa, lekuko hori gizona dela gogoan erabiliz.

• **no/zu**

Bestalde, beste gisa bateko forma hibrido gehiago bildu ditugu, horiek zuketaren eta noketaren arteko nahasketaren gainean eraikiak. Izan ere, zuketaren *z-* morfema gardena ukan gabe, zuketari dagozkion morfemak dituzten forma hibrido anitz jaso ditugu. Konparazione, *huu* ‘haugu’ formaz gain, *hituu* < **haitugu* ‘haugu’ atera dute lekuko zenbaitek. Aise da ikustea *-it-* pluralgilea *zu* izenordainari dagokiola, eta *zituu* ‘zaitugu’ formatik analogiaz ekoiztua dela.

Ber gisan, ekialde zabaleko hizkeretan arauzkoa den *-in-* (*-en-* euskara batuan) lehenaldiko morfema, eta hain xuxen *zu* eta *gu* pertsonen dagokiena, hainbat adizkitan txertaturik entzun dugu. Adibidez, hiru helduk baino gehiagok *hinetan* ‘hidan’ erran dute, adinetako guziek *hetan* erraten zutelarik. Hor ikus daiteke Ortzaizeko zukako *zinetan* ‘zenidan’ adizkitik analogiaz sortua datekeela, *zu* izenordainari dagokion *-in-* lehenaldiko morfema sartuz¹⁹.

Halarik bada, dudarik ez da gramatikalki eta pragmatikoki ez direla koherenteak, bi tratamendu ezin baitaitezke nahas. Alta, iduri luke joera hori ez dela agerraldi bakar eta isolatua, batere elkarrekin galdekatuak izan ez diren lekuko batzuek atera baitituzte, eta gainera pertsona-komunztadura ezberdinekin. Halaber, forma horiek noketaren higatze-agerraldiak lirakeke, zuketaren nagusitasuna erakusten duten heinean.

Azkenik, beste aldaera mota bat identifikatu dugu, zeinak formak zuketatik eraikiak izan daitezkeela erakusten baitu; hain xuxen, *-nd-* vs *-nt-* oposaketa NOR-NORK sailean, NOR argumentua 2. p. sg. (*hi*) delarik, iraganaldian. Izan ere, ‘hark-hi’ delarik, adinetakoek, *hindutan* edota *hinduan* formak erraten dituzte. Zenbait lekuko helduk, berriz, *hintudan* ‘hindudan’ edo *hintuan* (herskari ahostuna isilaraziz) ahoskatu dituzte. Hau da, helduek *-nt-* kontsonante-taldea ahoskatzen dute; adinetakoek, aldiz, *-nd*²⁰. Izan

¹⁹ Besteak beste, forma hibrido hauek ere bildu ditugu: *hineen* ‘hien’ (< *zineen*? ‘zenien’) vs *heen* (adinetakoak); *hijin* ‘huen’ (< *zijin*? ‘zenuen’) vs *hiin* (adinetakoak); *hinazkon* ‘hizkion’ (< *zinazkon*? ‘zenizkion’) vs *hazkon* (adinetakoak); *hinezteen* ‘hizkien’ (< *zinezteen*? ‘zenizkien’) vs *hezteen* (adinetakoak); *hinuzkeen* ‘hituzkeen’ (< *zinuzkeen*?) vs *huzkeen* (adinetakoak), etab.

²⁰ Zentzu beretik doaz bildu beste forma hauek ere: *hijin* ‘hinduen’; *hintuan* ‘hindugun’.

ere, ohar batean, Artolak lehena zukako adizkiei dagokiela dio: «Ikusgarria, iraganaldiko aditzetan, zukako adizkiak barneko *-nd-* duen bitartean hika-koek *-nd-* izatea (beste zenbait lekutan ere horrela gertatzen da)» (Irizar 1999: 149). Hala nola, beraz, *-nd-* vs *-nt-* oposaketa horrek, xehetasun ttipi bat izanik ere, noketaren higatzearen azterna bat aditzerat uzten duen, bigarrena zuketatik hartua den neurrian.

• **no/eztabada**

Hari beretik, espero ez genituen antzeko zenbait adizki bildu ditugu, eztabadaren gainean eraikiak. Ikusterat uzten dute eztabadatik pentsatuak izan direla, forma neutroetako morfemak barnebiltzen baitituzte. Izan ere, ergatiboa 3. p. pl. delarik eztabadako *-te* morfemaren bidez eraikiak direnak jaso ditugu, Baxenabarreko noketari dagokion *-ne* morfemarekin izateko partez²¹, ala haren ondotik metaturik. Modu eta aldi bat baino gehiagotan entzun dugu, izan indikatiboan orainaldiko ahaleran edo ahalera hipotetikoan. Etsenplutako, bi helduk *daunate* ‘dinate’ eta *daumete* ‘dinate’ adizkiak erran dituzte; gure adinetako lekuko guziek —eta Artolarenek (Irizar 1999)—, aldiz, *daune* ‘dinate’²². Heldubaita, adizkia ekoizterakoan, noketari dagokion *-ne* 3. p. pl. ergatiboaren atzizkia baliatzeko partez, eztabadako *-te* gehitzen dute. Gisa berekoak bildu ditugu ahaleran: adibidez, *dezaketen* ‘zezaketen’ vs *dezakene* (adinetakoak)²³.

B) NOKAKO ATZIZKI PLEONASTIKOAK

Bestalde, aldaera emankor bat bildu dugu adin-tarte batetik besterat: noketari dagozkion bi morfema metatzea. Izan ere, joera bat agertu da heldu zenbaiten mintzoan, zeina baita 2. p. sg.aren marka jadanik baduten adiz-

²¹ Salbuespena iraganaldia izanki, aldi honetan *-te* baita 3. p. pl. ergatiboaren marka Ortzaizen. Adibidez: *zitenan* edo *zetatenan* ‘zidatenan’.

²² Zehazkiago, Artolak (Irizar 1999: 138) *daune* eta *deane* aldaerak bildu zituen.

²³ Eta beste hauek ere: *dezazketene* ‘zitzaketen’ vs *dezazkene* (adinetakoak); *lezaketen* vs *lezakene* (adinetakoak); *lezazketene* ‘litzaketen’ vs *lezazkene* (adinetakoak); *lezazketen* ‘litzaketen’ vs *lezazkene* (adinetakoak).

kiei, bukaeran, debaldeko noketaren marka gehitzea: atzizki pleonastikoak deituko ditugu. Adibidez, *hintinan* ‘hinduen’ forma frankotan aditu dugu (estandarrean, **hinduenan* litzateke). Espero gabeko *-nt-* kontsonante-taldea bazter utziz, ikusi dugu, 2. p. sg.ari dagokion *h-* pertsona markaz gain, noketari dagokiokeen *-(na)n* marka alokutiboa gehitu dela: *hintiin* + *(n)an*²⁴. Alta, indize alokutiboak ez luke hor izaterik, 2. pertsona argumentala baita. Hain xuxen ere, atzizki pleonastiko hori aldaera emankor gisa agertu zaigu, helduetarik guziek ekoiztu baitute eta, aginterarat salbu, aldi eta modu guzietan hedatzen baita²⁵. Hortaz, Ortzaizen berria litzateke, Artolak ez baitu batere halakorik bildu edo agerrarazi (Irizar 1999). Ikus bitez, adibide gisa, bildu beste aldaera hauek:

4. taula. *-(a)n* atzizki pleonastikoa

1. adin-tartea (adinetakoak)	2. adin-tartea (helduak)	Aldaera estandarra
<i>hinduun</i>	<i>hintu<u>u</u>an</i>	<i>hindugun</i>
<i>hinduten</i>	<i>hinduten<u>a</u>n</i>	<i>hinduten</i>
<i>heztan</i>	<i>heztan<u>a</u>n</i>	<i>hizkidan</i>
<i>hau</i>	<i>haun<u>a</u></i>	<i>hago</i>
<i>hintake</i>	<i>hintai<u>k</u>en</i>	<i>hintzateke</i>
<i>hezake</i>	<i>hezake<u>n</u></i>	<i>hezake</i>
<i>hezazke</i>	<i>hezazke<u>n</u></i>	<i>hitzake</i>

Iturria: Guhaurek jaso datuak.

²⁴ Segurtasunik gabeko zatiketa da hori; estandarreko *zidatenan* adizkiko morfemak zatitzea neke den gisa berean, sinpleki erakutsi nahi da oinarrizko *hintiin* adizkiari marka bat gehitua zaiola. Gehitu atzizki hori naski noketari dagokion marka alokutiboa dateke, iraganaldiko gainerako hainbat nokako adizkiren atzizkien gisakoa, konparazione: *zetanenan* ‘zidatenan’; *nakenan* ‘nio-nan’; *nindinan*, etab.

²⁵ Adinetako bati ere, *hindaun* ‘hengoen’ formaren aldean, *hindaunan* bildu diogu elizitazioan. Beraz, ez dateke berrikuntza bat 2. adin-tarteak ekarria, baizik eta agian orokortua, beti ere, non ez duen elizitazioak eragin.

Honi loturik, gogoan har dezagun, ergatiboa 1. p. pl. delarik adinetakoek gordetzen duten lokalismo berria: *dinaun* (adinetakoak) vs *dinau* ‘dinagu’ (helduak). Preseski, adinetakoek solaskideari doakion *-n-* morfema alokutiboa bikoizten dute: hau da, fenomeno horrek berdin-berdin izaera pleonastikoa baluke. Bizkitartean, gure ustez, adinetakoen *-n-* morfema-bikoizketa hori eta aipagai ditugun helduen atzizki pleonastikoak ez dira afera bera.

Izan ere, bikoizketak adinetakoen belaunaldian erregulartasun absolutua du, eta testuinguru argumental jakin batean sistematikoa da, hau da, 1. p. pl. ergatiboan eskusiboki. Helduen artean, berriz, indize-gehiketa pertsona-komunztadura ezberdinetan gertatzen da, ausaz, erregulartasunik gabe²⁶.

Gainera, atzizki pleonastiko horiek, zeinetan *h-* morfemaz gain *-n* gehitzen baita, ezagun dira, baina ez Ortzaizeko euskarari, baizik eta batez ere gipuzkerari, bizkaierari eta zerbait guti lapurterari (Bonaparte 1869: 22). Altunak (Irizar 1991) gipuzkerari bildu zituen, eta, konparazionez, Azpeitian ikusi zuen, gazteek bikoizketa sartzeko joera handiagoa zutela zaharrek baino. Ber gisan, hedapen hori berretsi dute Elustondo eta Epeldek (2023: 199-200)²⁷. Nolanahi ere, Lafonek lagundu gaitzake gauza trenkatzen: «Le préfixe *h-* (ou zéro) peut servir régulièrement à exprimer soit le sujet, ou le patient, soit l’agent. Mais l’emploi des suffixes *-k* et *-n* pour exprimer le sujet ou le patient est irrégulier» (1999 [1947]: 269).

Heldubaita, helduei aditu dizkiegun *hintinan*, *hintuunan*, *hindutenan* eta besteak, irregularrak dira. Beraz, arrazoi horiengatik, nahiago ditugu ezberdindu *dinaun* bezalako zaharren *-n-* morfema-bikoizketak eta *heztanan* ‘hizkidan’ bezalako atzizki pleonastikodunak. Izan ere, irregularrak diren horiek noketaren hingatzearekin lotura ukan lezakete. Fenomeno honi azalpen bat ematea neke izanik ere, hipotesizat har liteke, lekukoek, noketarekin arroz-

²⁶ Zehatz dezagun bi adibidetan salbu, helduek atzizki pleonastikoak sartzen dituzten adizki gehien-gehienak iraganaldikoak direla.

²⁷ Adibidez, Altunak (Irizar 1991) bildu zituen adizkiez gain, beste batzuk jasoak dituzte bikoizketadunak Azpeitian, hala nola: *ziyonabenan* ‘zioten (noka)’, *gitxonabenan* ‘genien (noka)’ (Elustondo eta Epelde 2023: 199-200).

ten ari direlakoan, adizkien balio femeninoa artifizialki indartu nahi izana. Beste gisa batez erranik, litekeena da atzizki pleonastiko horien gehitzearen giblean naturaltasunik ezaren arrastoren bat gordetzea.

C) NEUTROA SAIHESBIDE

Bestalde, irregulartasun zenbait aditu ditugu helduen forma alokutiboen erabilpenaren sistematikotasunean. Elkarri noka edo toka eta noka ari diren bikoteen solasetan, alokutiboak izan behar zuketzen forma batzuen ordeztu forma neutroak baliatzeko joera erakutsi dute zenbait lekukok. Irregulartasun horiek forma alokutiboen baliatzeko atal teorikoan aipatu muga sintaktikoez kanpo ahoskatuak izan dira, hau da, bai elizitzazioan, bai mintzo librean, adierazpen-perpauzetan. Adibide gisa, ikus bedi ahizpari mintzo zitzaion lekuko bati aditu diogun erranaldi hau: *Guk beti maitatu tinau eta hek ere gu maite gintuzten!* Adierazgarria da, elkarrekikotasuna baden erranaldi horretan, lehen partean adizkia alokutiboa da, baina berdina izan behar lukeen bigarrenetan, forma neutroa da²⁸. ‘Haiek-gu’ zailago zaieke ‘guk-haiek’ baino, 3. p.ko objektua maiztasun handiagokoa baita, eta gainera singularra ohikoagoa plurala baino.

Gainera, mintzo laxoan gisa hartako beste erranaldi irregularrak jasotzeaz gain, elizitzazioan ere, heldu guziek atera dituzte behin edo beste forma neutroak alokutiboen partez. Konparazione, bi lekukok (*hantxe*) *zailan* ‘zebilen’ erran dute, adinetakoek atera bezala espero genuen (*hantxe*) *zailanan*-en ordeztu, nahiz eta errepikarazi. Baldintza beretan hurrengo hauek ere bildu ditugu:

²⁸ Ortzaizeko noketan, Artolaren datuen arabera (Irizar 1999: 140), ‘haiek-gu’ iraganaldian *ginitzenan* erraten da, eta guk jaso datuen arabera, *gintuztenan* edota *ginitzitenan*.

5. taula. *-n* morfema: nokako morfema alokutiboaren eta iraganaldikoaren arteko nahasketa

1. adin-tartea (adinetakoak)	2. adin-tartea (helduak)	Aldaera estandarra
<i>gina(t)zinan</i>	<i>ginazan</i>	<i>gindoazanan</i>
<i>ginezakenan</i>	<i>ginezakeen</i>	<i>genezakenan</i>
<i>nezazkenan</i>	<i>nezazkeen</i>	<i>nitzakenan</i>
<i>nindukenan</i>	<i>nindukeen</i>	<i>nindukenan</i>
<i>nintakenan</i>	<i>nintaikeen</i>	<i>nindukenan</i>

Iturria: Guhaurek jaso datuak.

Fite ohar daiteke forma horiek denak iraganaldikoak eta konplexuak direla; trinkoak, ahalera eta epistemikoa ez dira aparantziarik ere sail errazenak. Preseski, gure ustez, nahastea gerta liteke *-n* nokako morfema alokutiboaren eta *-n* iraganaldiko morfemaren artean. Kontuan hartu batik bat *e* bokal bi-koitza bakarraren bidez ahoskatzen dutela, hots, *ginezaken*, *nezazken*, *ninduken* eta *nintaiken*. Alegia, iraganaldiari dagokion *-n* nokako morfema gisa interpreta lezake, eta horrek esplikatu lezake forma neutroen baliatzea, nokakoen orde. Nahaste hori noketaren higatzearen azterna gisa daukagu. Bide batez, gure lekukoek argiki adierazi digute, noka mintzatzean hutsuneak sendi dituztela, noiztenka trabatuak direla, aditz xuxenak falta zaizkiela eta orduan saihezbide batzuk xerkatzen dituztela: izan dadin frantseserat edo eztabadarat, alokutiboen nekeziari buru egiteko saihezbideak atzematen dituzte.

D) TOKA ABIAPUNTU

Azkenik, noketaren higatzearen isla datekeen mekanismo interesgarri bat hauteman dugu bi lekukoren baitan: toketatik noketarako transferentzia. Elizitazioan, toka ariz erosoago direla adierazteaz gain, erakutsi digute, artetan toketatik pasatu behar dutela nokako adizkiak ateratzeko. Heldu-baita, noketa toketatik pentsatzen dute, nahigabea. Izan ere, bi lekuko horiek ez dira adin-tarte berekoak, baina biak gizonak dira. Ez da harritze-

koa, sarreran aipatu ikerketen arabera, gizonak ohitura handiagoa baitute toka aritzeko noka baino eta emazteek baino.

Konparazione, gertatu izan da, bat elizitazio-denboran blokeaturik edo galdurik gertatzen zelarik, forma gogorat heldu ez zitzaizlarik, testuinguru komunikatiboa aldaraztea eta parean anaia zuela irudikaraztea: orduan, tustean aise ateratzen zitzaizkion aditzak²⁹. Gisa berean, forma konplexuagoak ateratzerakoan, bigarren lekukoak ondoko hiru formak deblauki atera zituen toka lehenik, ondotik noketarat itzultzeko: *dezakeie* ‘zezaketek’ > *dezakene* ‘zezaketen’; *litzazkek* ‘litezkek’ > *litzazken* ‘litezken’; *zezazketeian* ‘zitzaketean’ > *zezazketen* ‘zitzaketenan’. Hartara, nahiz ez diratekeen sekula emazte solaskideei toka zuzenduko, eta toketarako joera hori elizitazioak dukeen sortu, adierazgarri dela pentsatzen dugu, hiketan berean ere ahulen noketa dela islatzen baitu.

Horiek hola, orain arte ekarri nahi izan ditugu honat, gure lekuko helduen mintzoak agertzen duen noketaren degradazio prozesuaren zantzuak liratekeen aldaerak. Hizkuntzaren barnean higatzea gerta litekeela egiaztaturik, aztertu dugu formetan nola ageri den xeheki. Hau dela eta, bigarren atalean, higatze horren bultzatzaile litzatekeen testuinguru soziolinguistikoari hurbiltzea da xedea, 18 parte-hartzaileen noketari buruzko praktikak eta diskurtsoak honat bilduz.

4.2 Noka soziolinguistikatik: erabileraren higatzea eta ideologiaren xerka

4.2.1 Noketaren erabileraren higatzea: taldearen eta aldagaien aldatzea

Noketaren higatzearen aztertzeko, Ortzaizeko nokarien erabilera aztertze-gune ukan dugu, eta zehazkiago, erabilera horren garapena. Alegia, nork egiten dio nori? Zein aldagairen arabera? Nola aldatu da bi adin-tarte-

²⁹ Hori galdegiten genion batez ere 2. p. sg. NOR argumentua zen adizkiendako, hau da, hala toka nola noka berdinak diren adizkiendako, adibidez: *hintuan* ‘hindudan’; *hindiin* ‘hinduen’; *(ba)hua* ‘(ba)hoa’.

tan? Gogoan atxiki bedi bi adin-tarteren praktikak baizik ezin izan ditugula kontuan hartu, 60 urtez peko nokaririk ez baitugu atzeman Ortzaizen. Izan ere, noketaren erabilera helduen belaunaldian gelditzen da, hartarik landa transmisio-eten erabatekoa gertatu baita: gure lekuko gazteetarik nehoi ez zaizkio ari noka edo toka aita-amak³⁰. Halarik ere, artetan gazteek helduen eta adinetakoen praktikez dituzten pertzepzioak agerraraziko ditugu.

Lehenik eta behin, nokari guziendako, hala adinetakoendako nola helduendako, familia da noketaren lehen erabilera-esparrua. Noketa etxeko mintzaira dute, ttipi-ttipitik mintzatua, haurtzarotik atxikiak dituzten oroitzapen goiztiarrenetarik: «etxeko lenguaia» dute. Horrenbestez, familian entzunik, hiketa haurrideen artean arauzko tratamendu dute bi adin-tartee-tako lekuko gehien-gehienek³¹. Heldubaita, etxeko intimotasunean eta egunerokotasunean noketak lekua berea duela dirudi. Senidetasunaz gain, espero bezala, adinak ere baldintzatzen du gure lekukoen noketaren erabilera. Oro har, aztergai ditugun bi adin-tartee-tako nokari guziek adierazi digute noka ari direla adin bertsuekin, eta zaharragoekin, zuka. Adin gehiago duen bati errespetua zor zaion eta beraz zuka aritu behar zaion ideia errotua da, bi adin-tarteak zeharkatzen ditu. Bizkitartean, adin bera izatea noketaren praktika akuilatzen duen aldagai bat da, bistan denez, gure lekukoak ez dira herriko adin bertsuko guziekin noka ari: beste aldagai batzuk gurutzatzen dira.

Hain xuxen ere, adin bera izatea baino zehazkiago, noketaren erabilera izugarri baldintzatzen dukeen irizpidea haurtzaroa da: haur-denbora edo bederen parte bat elkarrekin iragan izana. Gure lekuko guziek erran digute, salbuespenik gabe, noka ari direla ttipitik elkarrekin noka aritzeko usaia dutenekin, eta batez ere, elkarrekin eskolan ibili direnekin. Badirudi hala adinetakoak nola helduak markatu dituen garaia dela eskola, eta klase edo eskola-gela berean egon diren haurrek bizi osorako gisa bateko lotura atxikitzen dutela. Erramolde berezi bat ere badarabilte: norbait «klasa» izan³².

³⁰ Lekuko bat salbu, nerabezaroan aita toka mintzatzen hasi baitzitzaion.

³¹ MAETX83 salbu, zuka ari baitzen ahizpekin.

³² Ez dateke Ortzaizeko berezitasuna, Iparraldeko beste hainbat herritan entzun baitaiteke. «Klasa dut» edo «klasa gira» erratean, adierazten da haur denboran, eskolan, delako pertsona norberaren klasean zela, edo bederen adin bera direla.

«Klasa» horrek bizi osoan segitzen ditu ortzaiztarrak; izan ere, adinetakoek zein helduek kontatu digute, herritik joan diren ortzaiztarrak azken berrogei urteotan kasik batere gurutzaturik gabe ere, elkar ikustean, ttipian bezala berdin-berdina noka ari direla, «klasa» direlakoan. Heldubaita, haurtzaroa aro erabakigarria da noketaren praktikarako. Hortaz, helduen artean, haurtzaro edo gaztaro komuna izatearen irizpidea noketaren berezitasuna litzateke, toka ez da, baina, horren menpe; hain xuxen, biziaren gustuz berantago ezagutu mutiko gazteagoekin aise mintzatzen direla jakinarazi digute hiru helduk. Erran nahi baita, helduaroan ezagutu pertsonekin zuketatik toketarako mudantza posible da; noketarakoa, aldiz, ez.

Bide batez, ikusi dugu adinaren aldagaia malguagoa dutela helduek adinetakoek baino: helduak noka ari dira adin bereko edo belaunaldi berekoekin; adinetakoak, aldiz, lotuago dira «klasa» izateari, hau da, adinez hertsiki hurbilekoekin ari dira noka. (Gazteei dagokienez, debaldekoa litzateke zehaztea adin aldagairik ez dutela, noka ari ez diren neurrian). Haatik, adina aipagai izanki, komeni da aipatzea, gure lekuko-gizonendako nerabezaroa adin erabakigarria izan dela hizkuntza-tratamenduaren mailan: izan ere, lizeo-garaian, hizkuntza-mudantza gertatu eta lagun zenbaitekin toka mintzatzen³³ hasi ziren, kontatu diguten arabera, biziki naturalki.

Hari beretik, noketaren erabilera haurtzaroaren menpe izateak funtsezko beste aldagai bat bistarazi du: herria. Izan ere, lekukoetarik nehor ez da herriz kanpokoekin³⁴ noka ari. Konparazione, azken berrogei urteetan Ortzaizeko auzo-herrian familia egin duen eta bizi den lekuko bat herri horretako neherekin ez da noka ari: haatik, bera bezala auzo-herri horretan bizi diren ortzaiztarrekin beti. Herri-dimentsio bat ateratzen da, beraz, lekukoek noketaren erabileratik. Hor ere, noketarat mugatzen da, helduek ez baitute batere arazorik herriz kanpoko zenbaitekin toka aritzeko. Adinetakoek, berriz, herriaz gain, aldagaia are lokalagoa eta xorrotxagoa dute: auzo edo kartier berekoa izatea. Sortzez auzokoak ez direnei, azken sei hamarkadetan auzo iza-

³³ Zehatz dezagun halere tokari horiek gaitasun partziala dutela toka, eta horretaz kontziente direla. «Han-hemenka» botatzen dituzte tokako aditz batzuk, zukakoen artetik.

³⁴ Bi salbuespen agertu dira helduen artean, adinaren eta familiaren aldagaiek eraginik: bi ahizpa noka ari dira gaztaro lagunekin, eta beste bi herriz kanpoko koinatekin.

nik ere, zuka ari zaizkie belaualdi horretan. Auzorat ezkondu diren hainbat emazteren adibideak entzun ditugu, zeinei zuka mintzo baitzaizkie, preseski auzokoak ez direlakoan. Aldagai horrek indar handia du, eta adinarena eta familiarena gaindi ditzake: konparazione, BEBI75 eta MAETX83 lehen auzoen bikotea adierazgarria da, ez bailitzateke espero zortzi urtez zaharrago den emazte bati gizon bat noka aritzea. Haatik, auzoaren irizpidea ez da 2. adin-tarterat heltzen, kartierrez kanpokoekin ere noka ari baitaitezke.

Era berean, informatzaileekin elkarrizketek agerrarazi dute generoak funtsezko rola jokatzeko duela noketaren erabilera, bai lekukoen praktiketan, bai horien ingurumenean. Lekukoek tratamendu asimetrikoak baliatzen edota jasotzen dituzte generoaren arabera. Hain xuxen ere, nokari guziek, hala helduek nola adinetakoek, aho batez baieztatu dute, aiseago dela gizon bati toka aritzea emazte bati noka aritzea baino. Adinetakoek hori emazteari zor litzaiokeen «errespetuari» lotua dela argudiatu dute. Ikus bedi adibide gisa BEBI75 eta MAETX83ren diskurtsoa:

Mutikoa ezazolo³⁵ baita beharba? Neska bano? [...] Mutikoa ezazola delakuan! Errespetia gehio, errespetia emaztiari! Ba, errespetia gehio... Pollito da! Ba, pollito ba... Tipian ta, ttipiak dielaik ta, zu pollito da *no* bano. Ba ba ba. Ttipi bati 'No, erran no!' Eta 'to'? E, beste gisa'at da! Ba. Mutikoari aisio da! Aisio da ba. Ba ba, normaloo da. Neska delikatuxo edo zazi! Ba. Holako zeit.

(BEBI75 eta MAETX83)

Honi loturik, genero-bereizketa baden hiketaren erabilera «zatitu» bat deskribatu digute 1. adin-tartean: noka gehien bat emazteen artean mintza litekeela eta toka gehien bat gizonen artean. Haatik, 2. adin-tartean, tokari eta nokarien arteko genero-banaketak ahulago dirudi, zentzu bakarrean atxikitzen dela iduri baitu: emazteak gizoni toka aritzerat ausartzen dira, baina gizonak, aldiz, ez, zuka mintzo zaizkie. Hots, toketaren eta noketaren erabileren arteko arroila sakonduz doa.

Bestalde, espero ez genuen edo bederen hitanoari buruzko ikerketetan lehen lerroetan azaltzen ez den aldagai indartsu bat agertu zaigu: jitea. Izan

³⁵ 'Ezaxolago'.

ere, informatzaile guziek iradoki dute, hala nokariaren nola hartzailearen jiteak edo izaerak baldintzatzen dukeela tratamenduaren hautua. Adinetako orok lotu du noka ausardiarekin; hots, noka aritzeko, «menturatu» behar dela. Areago, nokariaren edo noka mintzatua zaionaren tipologia deskribatu dute informatzaile guziek; baizik eta, noka mintzo dena, ontsalaz, izaeraz jendekina, kanporakoia, eleketaria edo «hurbil errexa» litzatekeela. Terminologia oso bat ere atera digute bi ahizpak nokarien izendatzeko: «trasteak», «tartalak», «gozoak», «patsakak»³⁶, «zanpantzarrak», «ez-herabeak», «ez-preziosak», «ez-puttinttak»³⁷. Gainerat, bi helduren arabera, profil psikologikoaz gain, fisikoak ere baldintza lezake tratamendua, beren praktikan bederen; horien arabera, nekeago litzateke itxuraz fin eta zainduak diren batzuei noka aritzea: «Hari enezaken sekulan, *on dirait une poupée "Barbie"*, enezake sekulan no erran, e!». Funtsean, ikuspegi hori gazteen belaunaldirat heldu da, gazte batek aitortu baitu, noka aritzea nortasun azkarra duen eta elkarriketetan espazioa hartzen duen emaztearekin asimilatzen duela. Horregatik, berak izaera hori ez ukanki, ez du lortzen noketarekin bere buruaren identifikatzea: «Nik uste'ut lotzen dutala uste gabea aho haundi izaiteari. Zen-ta, ni hasten baniz noka, erran nahi du behar nukela hasi, eztakit, lotzen dut... arrailerari, ausartzeari... Eta, eztena bat'e ene jitea pertsonalki, ordian *euh...* e'niz ikusten noka baliatzen, zen ta [...] noka baliatzen banu, liteke behar dutala erran txiste bat edo...» (MARGA24). Alegia, lekukoen imajinarioan noketaren praktikari eratxikiak zaizkion baldintza xorrotx horiek baztertzailleak izan litezke.

Horrenbestez, hara zein diren gure informatzaileen noketaren erabilera nagusitu diren aldagaiak. Halere, ez bedi pentsa elkarrengandik isolatuak direnik; usu gurutzatzen dira. Horregatik, nekez egin liteke sailkapen bat garrantzitsuenetik hutsalenerat lihoakeena.

³⁶ 'Baldarra, delikatua ez dena'.

³⁷ 'Fite gaitzitzen dena, nolanahika mintzatzen ahal ez zaiona'.

4.2.2 *Indiferentziatik arrangura eta dolurat belaunez belaun: noketari atxikitako ideologien garapena*

Bestaldetik, noketaren gaineko iritziak bildu nahi izan ditugu, neurri batean diskurtso horiek ondorio izan litezkeelako. Ikerlerro honetan, gazteen diskurtsoak leku gehiago hartu du, erabilera behartzen ez duen heinean. Beraz, atera diren ideia nagusien berri emanen dugu laburki azken azipatal honetan.

Izan ere, noketari buruzko ideologien bilakaera interesgarri bat hauteman dugu adin-tarte batetik besterat. Alde batetik, adinetako guziek —nahiz agian batek intentsitate apalagoarekin— noketaren kontrako estigma sozial barneratu bat agerrarazi dute. Argiki, noketa ez dute aparantziarik ere bihottzeko, eta zenbaitek arbuia ere egin dute; mintzaira «hotz», «bortitz», eta «idor»tzat daukate. Zuketa amultsuago zaie, eta errespetuaren seinale. Noketa, aldiz, zakartzat dute (*vulgaire, grossier*, haien hitzetan), oroz gainetik emazte baten ahoan, eta preseski emazte bati zuzentzeko izanki. Noketaren aldean zuketa nahiago izateaz gain, batzuek, toketa ere «onargarriago» edo jasangarriago zaie: «Itsusio da emazte bati no rtea. Gizon bati to bano? Ba. Itsusio, eni hasteko itsusio zeta aise, no, to bano. No ezteta..., etzeta pollita. Etzeta... Alta *bon*, eskuara da, e!».

Heldubaita, hitanoan berean ere noketak estigma pairatzen du. Balio negatibo horiek 2. adin-tarteko helduei heltzen zaizkie; intuitiboki sentitzen dute, noketak «arrunt aire» bat dukeela ingurukoendako, eta horiek ere halako zerbait sentimendu partekatzen dutela erakutsi dute. Konparazione, bi lekukok noketan nonbait menderatze edo mespretxu gehiago hautematen dute. Zuketak, berriz, errespetu eta noblezia gehiago lekarke denen arabera, eta «modernotasuna» ere bai, baten iduriko. Horiek ere sendi dute noketak ez duela toketaren efektu sinboliko bera sortzen. Halarik ere, estigma horren ondoan, atxikimendua ere adierazi dute noketarekiko. Sortzen dituen hurbiltasuna, intimotasuna eta goxotasuna gogoko dituzte, eta estimatzen dute solaskideak hein berean eta gustuan ezartzeko lukeen boterea.

Azkenik, gazteek, nagusiki balio baikorrak eta definituak esleitzen dizkio-te noketari. Gisa berean, denek laket dute dakarren hurbiltasuna, eta are gehiago, «etxekotasun» eta intimitatea. Ildo beretik, noka mintzatzea ha-

rreman pribilegiatu bat markatzeko dohain edo amodio-adierazle gisa dakesate; erabilera-taldea hertsia dela jakitun, noka ari zaiona berezia dela adieraziko litzateke. Ikuspegi euskaltzale batetik, euskara-mailan mintzaira horri dagokion tokiko aditzen aberastasunak eta adiztegi zabalak galdegiten duen «gimnastika» mentala miresten dute. Ikuspegi feministatik, lekuko bati noketak «ahizpatasuna» gogoratzen dio, eta are gehiago, beste baten iduriko ere noka mintzatzen hastea emazte gisa «plaza hartzea», «afirmatzea» litzateke. Alegia, noka aritzea botere-hartzea litzateke emazte gisa.

Bestalde, noketaren galera solas zelarik, lekukoen jarreraren aldakortasuna ikusi dugu fenomenoaren aitzinean. Oro har, adinetakoek ez dute batere axolarik erakutsi, garbiki berdin zitzaiela jakinarazi dute. Indiferentziaz onartzen dute zuketaren nagusitzea, zenbaitek azpimarratuz euskara bera ez galtzea dela lehentasuna. Helduen artean, elkarrizketa-garaian egoeraz kontzientzia hartze bat ikusi dugu, gaia mahaigaineratu aitzin sekula ez omen baitziren ohartuak hiketaren eta bereziki noketaren higatzeari. Zehazkiago, gaiaz mintzatu ahala, beren transmisiorik ezaz eta horrek noketaren galeran ukan dukeen rola jabetzean, horrekiko «hobenduntasuna» agerrarazi dute zenbaitek. Ikus bitez, konparazione, bi ahizpak partekatu sentipenak: «Ta... bitxi dena, da, haurrer ez. Ze zozokeria in duuna, pfff. Ba, huts'in dinau hor! Arrunt! [...] Baztertu... eztugu biziari ez. Gure artian bakarrik, beti lehengo... [...] *Ouais*. Ta guhaurek eztugu erakutsi, e!, gure giilekor. Hori da. *On est cons*, e! Gu gitun hor, *eah*... bainau gure ardura afera hortan!» (JAIB66 eta MAIB68).

Horien transmisio-etenaren giblean gorde litezkeen arrazoiak gogoetaztean, haurrak ikastolara eraman izana eta ingurumena zuketa izana bota dituzte batzuek hipotesi gisa. Azpimarratu dute, ez dutela nahitarat uko egin, baizik eta naski ingurumenean galdu izanki mimetismoz inkontzienteki mugimendua segitu duketela. Denek pena erakutsi dute noketaren higatzearekiko, «altxor» bat gal litekeelakoan, nahiz eta bi lekukok urruntasun pixka batez ohartarazi «halabeharra» dela, hizkuntzaren aldaketa saihetsezina dela, ezin direla denak salbatu.

Azkenik, gazteei dagokienez, gehienek zerbait dolu erakutsi dute noka eta halaber toka mintzatzen ez jakinik. Beren burasoen belaunaldian «haus-

tura bat» izan den ustea badute, erran nahi baita gure 2. adin-tartekoen artean, ez baitiete transmititu, nahiz eta beren artean hala mintzatu. Hortaz, hiketaren galera hizkuntzaren aberastasunaren «galtze potolo»tzat hartzen dute gehienek. Noketaren desagertze hurbilari ohartuak badira, horiek gazte gisa duten arduraz ere kontziente dira, gisa batez «azken katebegia» lirakeelako. Bi lekukok aditzerat eman dute, inguruko mutikoak beren artean toka aritzearekin eta horiei neska gisa noka ez mintzatzearekin hein batez «jokoz kanpo» senti daitezkeela eta beraz tratamendu ezberdintasun horrek gazterian neska/mutiko banaketa marka dezakeela. Hortaz, gazte gehienek³⁸ noketa berpizteko eta ikasteko nahia erakutsi digute, galdu aitzin ikasteko edo bederen zerbait egiteko premia delakoan.

5. Ondorioak eta eztabaida

Gure lanaren helburu nagusia Ortzaizeko noketaren higatzea deskribatzea eta aztertzea izan da, 18 lekuko ortzaiztarrek osaturiko lagina abiapuntu izanik. Lortu ditugun emaitzen oparotasunak ondorio batzuen ateratzeko bide eman digu; horrenbestez, azken atal honetan plazaratuko ditugu, emaitzak teorian aipaturiko zenbait elementu esanguratsurekin alderatuz eta eztabaidatuz.

Lehenik eta behin, igurikatu bezala, jaso nokako formetan aldakortasuna atzeman dugu adin-tarte batetik besterat. Berriak izanaren itxura duten joerak agertu zaizkigu 2. adin-tartekoen mintzoan. Alokutiboari doazkion aipagarrienak oroitzekotan, gogoan erabil dezagun, batik bat, i) 2. p. ergatiboari dagokion *h-* morfemari *-i-* bokala eranstea berrikuntza fonetiko, izan litekeena hasperenaren galerak egonkortua (*hiut* vs *hut* 'haut'; *hietan* vs *hetan* 'hidan' eta abar); ii) ergatiboa 1. p. pl. delarik *-n* morfema alokutiboaren soil-tzea (*dinau* vs *dinaun* 'dinagu'; *badakinau* vs *badakinaun* 'bazekinagu' eta abar).

Aldaera horiek noketaren higatzearekin zerikusirik ez duketenak dira, hau da, hizkuntzek berezkoa duten aldakortasunaren parte dira; ekintza

³⁸ Horietarik batek ez du badaezpada berpizteko edo ikasteko gogorik sentitzen, nokarekin harreman afektibo eta pertsonal berezirik ez baitu, hots, arroztua baita.

baita hizkuntza, ez emaitza bukatua (Camino 2009: 32). Bizkitartean, noketaren degradazio-prozesu bezala identifikatu ditugun lekukotasunak ere ikusi ditugu gure lagin murritzean. Hain xuxen, azpiko zerrenda honetan ikus bitez noketaren higatzearen aztarna gisa jo ditugun gertakariak:

- a) Forma hibridoak
- b) Nokako atzizki pleonastikoak
- c) Neutroa saihesbide
- d) Toka abiapuntu

Forma hibridoek dagokienez, badute zenbaitek Elustondo eta Epeldek (2023) Gipuzkoan jasotakoen eitea: toketa eta noketa nahastekatzen dituztenak nagusi ez badira ere, zuketa, eztabada eta noketa nahasten dituzten andana (bat) bildu ditugu. Halarik ere, izan liteke elizitazioaren ariketak dakarren presiopean ekoiztuak izana; ezin izan dugu segurtatu mintzo librea halako forma hibridoak atera ziratekeenik, ez baita enplegaraziko lituzkeen testuinguru komunikatiborik gertatu. Dena den, elizitazioan batere elkarrekin ez ziren lekuko zenbaitek erakutsi dituzten joera konbergenteak dira, eta gainera adierazgarriak, toketaren, eztabadaren eta zuketaren nagusitasunaren aztarna esplizituak diren ber.

Era berean, hizkuntzaren barneko higatze horren jatorrian datekeen noketaren erabilera berean ere higadura atzeman dugu. Izan ere, egiaztatzeko maneran gaude Ortzaizeko nokari-sorta honen erabilera-taldea izugarri hertsia dela. Batetik, Ortzaizeko noketa haurtzaroaren arras mendeko agertu zaigu: adin batetik goiti ezaguturikoekin batere xantzarik ez da noka ari daitezen. Funtsean, Alberdik deskribatu «harremana nola hasi, hala segi» (1993: 437) printzipioari hertsiki jarraiki zaizkio gure nokari ortzaiztarren praktikak. Harremanaren hastapeneko tratamenduak erabat baldintzatzen du bizi osorakoa; gainera, ohituraren pisutik askatzeko ezintasun hori noketaren berezitasuna dela ikusi dugu, helduak mutikoekin aise toka mintzatzera pasa daitezkeen heinean. Alberdiren arabera (1993), euskaraz tratamenduak «ohiturazko izaera» du, eta agian saihetsetako erdaretan baino areago. Ildo beretik, horregatik da hala adinetakoen nola helduen noketaren erabilera iragan komun bat duten ortzaiztarrei mugatua, eta, gisa berean, hortik da isurtzen zenbait lekukok sendi duten herriaren dimentsioa.

Bide batez, hori ere noketaren ezaugarri eksklusiboa genuke, helduak herriz kanpokoei aise ari baitira toka.

Bestalde, aitzinetik adituek jasotakoak ikusirik eta gure emaitzak eskutan ditugularik, aldagai baten indarra berretsi da: generoarena. Beste leku batzuetan aitzin egin ikerketek frogatu bezalaxe, generoak erabat baldintzatzen ditu gure lekuko ortzaiztarren hizkuntza-praktikak, baita noketari atxikitzen dituzten iritziak ere. Alberdik (1993) azpimarratu zuen, adinarekin batean oinarriko aldagaia dela generoa, eta zehazkiago, «sexu-berdintasuna» hitanoaren bultzatzaile zela, eta horrenbestez «sexu-desberdintasunaren» oztopatzaile. Hau da, beti errazago gertatuko dela tratamendu-simetria genero berekoen artean, genero desberdinekoen artean baino, eta gainera, genero berekoak izanik, gehiago egiten da hika gizonen artean, emazteen artean baino. Hortaz, ikusi dugu gure 1. adin-tarteak betetzen duela banaketa hori; oro har, adinetakoen artean, toketa gizonen artean ibiltzen da, eta noketa emazteen artean. Haatik, hurrengo belaunaldian aldaketa gertatu da; hain xuxen, emazteek bereizgo hori hautsi dute, zenbait gizoni toka ari baitzaizkie. Beste zentzuan, bizkitartean, muga mantendu egin da, gizonek zuka itzultzen baitiete. Beraz, ondoriozta dezakegu, gure lagin murrizte-tik segurik, denbora eta belaunaldiak joan ahala, toketaren eta noketaren erabileren arteko arroila sakonduz doala eta horrek noketaren higatzea akuilatzen duela.

Bestalde, atal teorikoan aipatu Lafitteren (1977) ekarpenak itzal handia du gure emaitzetan. Gogora dezagun, altxatu zuen Heletako familia batean haurren jitea, *koska* ala *entterka* izatea, tratamendu-bereizgoaren oinarrian zitekeela. Preseski, aldagai hori berrestera datoz gure lekuko diskurtsoak; hiru adin-tarteetako lekukoek marraztu duten nokariaren —baita noka mintzo zaionaren— erretratua «koska»rena da, hots, pertsona kanporakoi eta jendekinarena. Funtsean, Alberdik (1993: 437) ere laburki aipatu zuen, «jende serio samarrari hobeto doakio[la] zukako tratamendua, jende txistoso, xeblebre eta barregarriari baino».

Haatik, izaera psikologikoari Lafittek aipatu ez duen aldagai bat gehitu zaio gure lekuko helduen adin-tartean: itxura fisikoarena. Alberdik (1993: 438) bereizteko beti erraza ez diruditen tasun horiei aipamena egin zien:

«badirudi mutiko mozolo, azkar eta okerrari hobeto dohakiola hitanoa, mutil erkin eta ahulari baino, esan liteke azken honek ez duela “hitanoa soportatzeko adinako sendotasunik”». Gisa berean, «solaskidearen tipologia, itxura» eta «janzkera» aipu ditu Alberdi-Zumetak Azpeitiko gazteen erabileraren baldintzak aztertzean (2019: 138). Bizkitartean, gure helduek deskribatu digutenez, noketaren erabilera baldintzatzen duen itxura fisikoa ez da edozer. Lekukoek enplegatu dituzten terminoak gogoan har bitez: «trapu aire’at» duen eta «pixkat pottoloa» den neska bati errazkiago ariko litzaioke noka, «preziosa» eta «biziki pollita» den eta «beitarte extia» duen bati baino. Izan ere, ohar gaitezke, noketaren erabilera bultzatzen duten ezaugarri fisiko horiek jendarteak espero lezakeen feminitate hegemonikoarekin talka egiten dutenak direla. Erran nahi baita, gure lekuko-sortaren praktika eta ideologietan, nekez da identifikatzen noketa feminitate hegemonikoaren barnean. Ondorioz, aise ikus daiteke nola hika mintzatzeari esleituak zaizkion —sozialki eraikitako— balio «ez-femeninoek» supremazia eskaintzen dioten toketari, noketaren kaltetan.

Hori dela eta, jitearen aldagaiak, psikologikoa ala fisikoa izan, hausnartzerat uzten du jatorrizko baldintza den ala higitzeak eragina den. Beste gisan erranik, galdera hau sortzen da: izaeraren aldagai hori noketaren higitzearen faktore ala emaitza da? Bietarik izan liteke: adin-tarte batetik besterat aldagaia zehaztu eta zorroztu den ber, pentsa liteke hatsarrean noketaren higitzearen emaitza dela eta ondotik bere aldi noketa higitzen duela, «gurpil zoro» baten gisan.

Adin-tarte batetik besterako erabilera-taldearen garapenari datxikola, mugimendu bikoitz eta paradoxiko bat hauteman dugu. Alde batetik, ikusi dugu noketaren erabilera-taldea hertsitzen dela adinetakoen praktiketarik helduenetarat. Gogoan har dezagun toketaren eta noketaren arteko arteka handituz doala, eta helduek, jiteaz gain, itxura fisiko bati ere lot dezaketela noketa, hau da, aldagaiak edo irizpideak xorroxten direla.

Baina, aldi berean, noketaren erabilera-taldearen zabaltze paradoxiko baten aitzinean gertatu gara. Izan ere, adinetakoek adinez hertsiki berdintsu izan behar dute elkarri noka aritzeko; helduek, berriz, belaunaldia aski dute. Gisa berean, adinetakoek noketaren erabilera geografikoki izugarri murrizta

dute, auzorat mugatua baitute; helduek, aldiz, herria dute irizpide, arazorik izan gabe beste kartierretakoekin noka aritzeko. Erabilera-taldearen zabal-tze paradoxiko horren azaltzeko, hipotesi bat izan daiteke, fenomeno hori herriaren erdalduntzeari lotua izan litekeela; frantsesak gaina hartzearekin, euskaraz ari direnak ez baitira gehiago baitezpada etxetik atera berehala elekatzen. Orduan, helduak noka aritzea eragiten duen hurbiltasuna ez baldin bada geografikoa eta egunerokoa, identitateari edo euskaltzaletasunari lotu hurbiltasun kultural gisako bat izan liteke.

Halaber, noketaren erabilera herri edo auzoa bezalako zirkulu hain her-tsiatarat mugatua izatea interesgarria da; iruditzen zaigu, testuinguru hone-tan bederen, noketak dimentsio antropologikoa ere ukan lezakeela. Izan ere, gure ustez, zirkuluaren murriztasun hori garai bateko tradiziozko bizi-molde landatar eta kolektiboago bati lotua liteke; jendea toka eta noka ari zen auzoan, tradiziozko gizarte-egitura horren barnean. Hain zuzen, garaiko bizimoldeari zegozkion haketak nahiz alokutiboak dakarten kohesio eta hur-biltasun sozialak talka egin dezake indibidualizatu den gaur egungo jendar-tearen distantziatzeko bizimoldearekin. Ondorioz, gaur egungo aldaketa so-zioekonomikoek itxuraldaturik jendartea arrunt bestelakoa dela jakitun, izan liteke lehengo bizimolde honen higatzearekin batean noketa ere higatu izana.

Azkenik, noketari buruzko ideologiei dagokienez, aldaketa baten zantzuak ikusi ditugu hiru adin-tarteetan zehar: belaunaldiak joan ahala, geroz eta balio baikorra goak esleitzen dizkiote noketari berriemaile ortzaiztarrek. Legorburuk proposaturikoaren ildotik, gure lagin murritzean ere «paradig-ma berri» (2018: 130) baten zantzuak ikus litezke, gazteek ez baitituzte belaunaldi zaharragoen balio berak eranstean noketari. Izan ere, xaharrenek noketari buruz duten arbuio orokorra denbora joan ahala eztituz joan date-ke, nolabaiteko atxikimendu orokor bati lekua uzteko. Funtsean, gure leku-koen artean, adinaren ardatzean, erabilera beheiti doa, baina paradoxikoki, atxikimendua goiti.

Erranak erranik, ikerlan honen bidez egiazta dezakegu, lagin murrizt ho-netatik segurik, Ortzaizen noketa higatzen ari dela, hala hizkuntzaren bar-netik nola kanpotik. Bilakabide horri kualitatiboki hurbilduz, azalpen bakar

baten bidez ezin azal daitekeen fenomeno multifaktorial konplexua dela ulertu dugu. Orogen buru, higatze-maila aitzinatuari oharturik, ikusi genuen noketaren erabilera aztertzea premia handiko zeregina zela (eta dela), ezin baitaiteke aparantziarik ere berma hamarkada bat edo biren buruan hainbeste datu biltzen ahalko genituenik.

Bibliografia

ALBERDI, Xabier (1993). «Hika tratamenduaren balore sozio-afektiboak», *Fontes Linguae Vasconum* 64: 425-442.

— (1996). *Euskararen tratamenduak: erabilera*. Iker bilduma, 9. Bilbo: Euskaltzaindia. (Cf. Rebuschi).

— (2018). «Forms of address in Basque», *Pragmatics* 28 (3): 303-332.
Kontsultagai: [https://doi.org/10.1075/prag.00009.alb].

ALBERDI-ZUMAETA, Laura (2019). «Eta hik ze uste dun/k? Azpeitiko gazteak hitanoaren inguruan hizketan: usteak, balioak eta diskurtsoak», *Bat Soziolinguistika Aldizkaria* 113 (4): 129-154.

AURREKOETXEA, Gotzon (1994). «Hitanoa ahozko hizkuntzan (Euskal Herriko Hizkuntz Atlasaren arabera)», *Euskera* 39 (3): 995-1007.

AZKUE, Xabier (2000). *Hitanoa Zumaian*. Zumaia: Zumaiako Udala.

AZTIKER SOZIOLOGIA IKERGUNEA (2021). *Amasa-Villabonan hitanoaren egoeraren azterketa*. Villabona: Villabonako Udala. (Argitalpen digitala).

BEITIA, Iñigo (2017). «Tokanoka Tribua: Eskoriatzako gazteak eta hitanoa: uste, balio eta jarrerak», *Bat Soziolinguistika Aldizkaria* 103: 139-166.

BEREZIARTUA, Garbiñe eta MUGURUZA, Beñat (2021): «Basque informal talk increasingly restricted to men: The role of gender in the form of address *hika*», *Journal of Language and Linguistic Studies* 17 (1): 360-376.
Kontsultagai: [https://doi.org/10.52462/jlls.22].

— (2024). «“Are you man enough?”. Gender as an increasingly decisive factor in the choice of Basque personal pronouns», *Language and Communication* 94: 28-40.
Kontsultagai: [https://doi.org/10.1016/j.langcom.2023.11.004].

BONAPARTE, L.-L. (1863). *Carte des sept provinces basques montrant la délimitation actuelle de l'euskara et sa division en dialectes, sous-dialectes et variétés*. Londres. [Mapa].
Kontsultagai: [https://www.bilketa.eus/ark:/27020/B641026201_MC397?posInSet=8&queryId=e548b839-987d-430e-bde3-ba76be340090]. (2024/12/26 kontsultatua).

— (1869). *Le verbe basque en tableaux, accompagné de notes grammaticales, selon les huit dialectes de l'Euskara*. Londres.

Kontsultagai: [https://www.ehu.eus/seg/_media/egile/bonaparte/obra/n0885192_pdf_1_-1dm.pdf]. (2024/12/26 kontsultatua).

BOTTINEAU, Didier eta ROULLAND, Daniel (2007). «La grammaticalisation de l'adresse en basque: tutoiement et allocutivité», in L. Begioni eta C. Muller (arg.), *Problèmes de sémantique et de syntaxe. Hommage à André Rousseau*. Collection UL 3. Hauts-de-France: Université Charles-de-Gaulle-Lille 3: 351-372.
Kontsultagai: [<https://shs.hal.science/halshs-00244666v1/document>].

CAMINO, Iñaki (2004). «Nafarroa Behereko euskara», *Fontes Linguae Vasconum* 97: 445-486.

— (2009). *Dialektologiatik euskalkietara tradizioan gaindi*. Donostia: Elkar.

COYOS, Jean-Baptiste (2006). «Pronoms, indices verbaux de personne et prise en compte de l'allocutaire en basque», *La Linguistique* 2006-1 (vol. 42): 73-96.
Kontsultagai: [<https://doi.org/10.3917/ling.421.0073>].

ELUSTONDO, Uxo eta EPELDE, Irantzu (2023). *Xuka eta noka, Ipar eta Hego: emakumeekin solasean*. Berdintzen bilduma, 7. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.

ETXEBERRIA, Begoña (2001). «Privileging masculinity in the social construction of Basque identity», *Nations and Nationalism* 7 (3): 339-363.

— (2003). «Language ideologies and practices in (en)gendering the Basque nation», *Language in Society* 32: 383-413.
Kontsultagai: [<https://doi.org/10.1017/S0047404503323048>].

EUSKALTZAINDIA (1997). *Euskal Gramatika: Lehen Urratsak II*. Bilbo: Euskaltzaindia.
Kontsultagai: [https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_argitalpenak&Itemid=1217&view=katalogoa&lang=en&edukia=fitxa&argitalpena_id=529]. (2024/12/26 kontsultatua).

EUSKARAREN ERAKUNDE PUBLIKOA, EUSKO JAURLARITZA eta NAFARROAKO GOBERNUA (2023). VII. *Inkesta Soziolinguistikokoaren emaitzak Ipar Euskal Herrirako*. (Argitalpen digitala).
Kontsultagai: [<https://www.mintzaira.fr/eu/tresnak/berriak/actualite-en-basque/article/vii-inkesta-soziolinguistikokoaren-emaitzak-ipar-euskal-herrirako.html>]. (2024/12/26 kontsultatua).

IRIZAR, Pedro (1991). *Morfología del verbo guipuzcoano*. Donostia: Euskaltzaindia.

— (1999). *Morfología del verbo auxiliar bajo navarro occidental*. Bilbo: EHU/UPV eta Euskaltzaindia.

JAUREGI, Oroitz eta EPELDE, Irantzu (2013). «Hasperenaren galera Iparraldeko euskaran», in R. Gómez, J. Gorrotxategi, J. Lakarra eta C. Mounole (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra*. Gasteiz: UPV/EHU: 245-262.

KASARES, Paula (2014). *Euskaldun hazi Nafarroan. Euskararen belaunez belaune-ko jarraipena eta hizkuntza sozializazioa familia euskaldunetan*. Jagon bilduma, 16. Bilbo: Euskaltzaindia.

LAFITTE, Piarres (1977). «Koska eta entterka Heletan», *Euskera* 22: 138-139.

LAFON, René (1999) [1947]. «Remarques sur la catégorie de genre grammatical en basque», in J. Haritschelhar Duhalde eta P. Xarritton Zabaltzagarai (arg.), *René Lafon (1899-1974)*. Bilbo: Euskaltzaindia: 261-278. [1947: BH XLIX: 373-394]. Kontsultagai: [<https://www.euskaltzaindia.eus/dok/ikerbilduma/32412.pdf>]. (2024/12/26 kontsultatua).

— (1999) [1959]. «Place de la 2e personne du singulier dans la conjugaison basque», in J. Haritschelhar Duhalde eta P. Xarritton Zabaltzagarai (arg.), *René Lafon (1899-1974)*. Bilbo: Euskaltzaindia: 387-409. [1959: BSL 54 (1): 103-129]. Kontsultagai: [<https://www.euskaltzaindia.eus/dok/ikerbilduma/32412.pdf>]. (2024/12/26 kontsultatua).

LAKOFF, Robin (2004) [1975]. *Language and Woman's Place: Text and Commentaries*. USA: Oxford University Press.

LEGORBURU, Onintza (2018). «Genero-rolek hitanoaren erabileran izan duten eragina: Antzuolako herritarren diskurtso eta praktikak», *Bat Soziolinguistika Aldizkaria* 109 (4): 111-138.

MILROY, Leslie (1980). *Language and Social Networks*. Oxford: Basil Blackwell.

MORGAN, David L., ELIOT, Susan, LOWE, Robert A. eta GORMAN, Paul (2016). «Dyadic interviews as a tool for qualitative evaluation», *American Journal of Evaluation* 37 (1): 109-117. Kontsultagai: [<https://doi.org/10.1177/1098214015611244>].

MUGURUZA, Beñat eta BEREZIARTUA, Garbiñe (2020). «Transmisioaren eragina hitanoaren osasunean: Azpeitiko hiru belaunaldiren azterketa», in I. Camino, X. Artiagoitia, I. Epelde eta K. Ulibarri (arg.), *Eibartik Zuberoara euskalkietan barrena. Koldo Zuazori gorazarre*. Bilbo: EHU/UPV: 545-564.

— eta ETXEBERRIA, Juan (2020). «‘Ez da mattetzen erakutsi’: Azpeitia, hitanoa eta generoen arteko arrakala», *Uztaro* 115: 17-143.

Kontsultagai: [<https://doi.org/10.26876/uztaro.115.2020.6>].

OIHARTZABAL, Beñat (1993). «Verb Agreement with Nonarguments: On Allocutive Agreement», in J. I. Hualde eta J. Ortiz de Urbina (arg.), *Generative Studies in Basque Grammar*. Amsterdam: John Benjamins: 89-114.

OÑEDERRA, M. Lourdes, JAUREGI, Oroitz eta EPELDE, Irantzu (2014). «Hiztunaren fonema inbentarioa eta elebitasun goiztiarra: euskara gehi frantsesa vs euskara gehi gaztelania», *Lapurdum* 18: 75-95.

Kontsultagai: [<https://doi.org/10.4000/lapurdum.2504>].

OZAITA, Josu (2014). «Hurbilpen bat Tolosaldeko gazteek hitanoari buruz duten pertzepzio, diskurtso eta praktikara», *Bat Soziolinguistika Aldizkaria* 91: 83-103.

REBUSCHI, Georges (1981). «Autour des formes allocutives du basque», *Euskalari nazioarteko jardunaldiak*. Iker bilduma, 1. Bilbo: Euskaltzaindia: 307-322.

— (1984). *Structure de l'énoncé en Basque*. Paris: Société d'Etudes Linguistiques et Anthropologiques de France.

ROMAINE, Suzanne (2008). «Variation in Language and Gender», in *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishers: 98-118.

Kontsultagai: [<https://doi.org/10.1002/9780470756942.ch4>].

SCHREIER, Margrit (2014). «Qualitative content analysis», in U. Flick (arg.), *The SAGE Handbook of Qualitative Data Analysis*. Londres: SAGE Publications: 170-183.

TRUDGILL, Peter (1972). «Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich», *Language in Society*, Volume 1, Issue 2. Cambridge: Cambridge University Press: 179-195.

Kontsultagai: [<https://doi.org/10.1017/S0047404500000488>].

URREIZTI, Oier (2023). *Aldude-Urepeleko mintzoa*. Bordele Montaigne Unibertsitatea (Master Amaierako Lana). (Argitalpen digitala).

Kontsultagai: [https://www.euskaltzaindia.eus/dok/plazaberri/Oier_Urreizti_Aldude_Urepeleko_Mintzoa.pdf].

ZUAZO, Koldo (1998). «Euskalkiak gaur», *Fontes Linguae Vasconum* 78: 191-233.

— (2021). *Baigorri eta Ortzaize ibarretako euskara*. Bilbo: EHU/UPV.

